

постіндустріальної стадії об'єктивно означає набуття соціальними змінами свого все більш глибинного та динамічного вияву, що передовсім виявляється у трансформаційному характері останніх.

Стосовно України трансформаційність соціальних змін зумовлена специфікою їх здійснення. Остання визначається передовсім тим, що на посткомуністичному просторі розгортання трансформаційних соціальних змін набуває свого запізнюючого характеру.

З урахуванням розгортання сучасної НТР значну актуальність набувають наукові розвідки органічного зв'язку впливу її наслідків на посилення трансформаційних виявів світових соціальних змін. Це вимагає інтеграції наукових зусиль суспільствознавців різних напрямів.

Література:

1. Гальчинський А. Економічний розвиток: методологія оновленої парадигми // Економіка України, 2012. – №5. – С. 4 – 17.
2. Даниленко О., Малос Л., Нікітіна І., Решетняк О. Соціальна інтеграція та соціальні нерівності в контексті сучасних суспільних трансформацій у теоретичному ракурсі // Соціологія: теорія, методи, маркетинг, 2008. – №4. – С. 211 – 218.
3. Иванов Д. В. Виртуализация общества. – СПб: Петербург. Востоковедение, 2000. – 96 с.
4. Кримський С. Смысл постистории // Філософ. думка, 2006. – №4. – С. 23 – 30.
5. Мартюшева А. О. Технології ідентифікаційної трансформації як відповідь сучасній кризі ідентичності // Дні науки філософського факультету Київського Національного університету ім. Т. Шевченка – 2013: Міжнар. наукова конференція (16 – 17 квітня 2013 р.). – К.: ВПЦ «Київ. ун-т», 2013. – Част. 8. – С. 149 – 150.
6. Неклесса А. Трансфинитная экономика // Экономические стратегии, 2011. – №3. – С. 19.
7. Подшивалкина В. И. К вопросу об ограничениях системного подхода к изучению трансформационных процессов в обществе // Соціологічна наука і освіта в Україні, 2003, вип. 2. – С. 217 – 219.
8. Соціологія: словник термінів і понять / За заг. ред. Біленького Є. А., Козловця М. А. – К.: Кондор, 2006. – 372 с.

УДК 930.1

*Немчинов І. Г.
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова*

«ЗМІНА ВІХ» ЯК СТРАТЕГІЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ТРАВМАТИЧНОГО ДОСВІДУ

У статті розглядається спроба подолати революційну травму, запропонована діячами «Зміни віх» (1921-1926). Автор стверджує, що подія стає культурною травмою тільки за умови, що цю подію було інтерпретовано та репрезентовано. З двох стратегій подолання травми («опрацювання» та «відіграш») члени «Зміни віх» обрали стратегію «acting out» («відіграшу»), ключовим моментом якої є репрезентація травми

шляхом її адаптації до нової реальності, що дозволяє примиритися з ситуацією та симулювати стан «норми», стан збереження культурної цілісності. Оскільки революційну травму не було подолано, наступні травми (репресії, Друга світова війна, кінець «відлиги», «перебудова» й розпад СРСР), також не були «опрацьованими», але лише «відіграними».

Ключові слова: «acting out», «working through», травма, «зміна віх», «попутник», ідентичність, нарратив, ідеологія, націонал-більшовизм, тоталітаризм, інтерпретація, революція.

Немчинов И.Г. «Смена вех» как стратегия интерпретации травматического опыта В статье рассматривается попытка преодолеть революционную травму, предложенная деятелями «Смены вех» (1921-1926). Автор утверждает, что событие становится культурной травмой только при условии, что это событие было интерпретировано и представлено. Из двух стратегий преодоления травмы («проработка» и «отыгрывание») члены «Смены вех» выбрали стратегию «acting out» («отыгрывание»), ключевым моментом которой является репрезентация травмы путем ее адаптации к новой реальности, что позволяет примириться с ситуацией и симулировать состояние «нормы», состояние сохранения культурной целостности. Поскольку революционная травма не была преодолена, последующие травмы (репрессии, Вторая мировая война, конец «оттепели», «перестройка» и распад СССР), также не были «проработаны», а только «отыграны».

Ключевые слова: «acting out», «working through», травма, «Смена вех», «попутчик», идентичность, нарратив, идеология, национал-большевизм, тоталитаризм, интерпретация, революция.

Ihor Nemchynov «Zmina vikh» as a strategy of interpretation traumatic experience. The article studies the attempts to overcome revolutionary trauma, undertaken figures of the «Zmina vikh» (1921-1926). The author argues that the event becomes a cultural trauma only on condition that this event was interpreted and presented. From two strategy to overcome the trauma («working through» and «acting out») members of the «Zmina vikh» chosen strategy of «acting out», the key moment of which is the representation of trauma through her adaptation to new reality, allowing you to come to terms with the situation and simulate the state of «normal», the state of preservation of the integrity culture. Because the revolutionary trauma was not overcome, next traumas (repression, World War Two, the end of «vidlyha», «perebydova» and the collapse of the USSR) also were not «working through», but only «acting out».

Keywords: «acting out», «working through», trauma, «zmina vikh», «poputnyk» identity, narrative, ideology, National-Bilshovysm, totalitarianism, interpretation, revolution.

В останні десятиліття питання збереження культурної ідентичності постало з усією гостротою. Її увага до культурної травми як причини кризи ідентичності (як особистісної, так й колективної) з боку дослідників, що представляють різні галузі гуманітарного знання, стає більш прискіпливою. З огляду на те, що, як справедливо

зазначає Нейл Смелзер, культурні травми створюються, а не народжуються [див.: 15, с. 38], дослідникам слід приділяти увагу не стільки окремому травматичному моменту, скільки усьому «травматичному комплексу». Культурна травма є процесом, у якому, як пише Рон Аерман, створюються смисли, відбувається боротьба між різними групами та персонами, котрі намагаються визначити ситуацію та керувати нею [див.: 2].

У контексті нашої статті таким комплексом є не самий революційний вибух 1917 року, а ціла низка подій, спровокованих ним (громадянська війна, терор, еміграція, перші публічні процеси, неп).

Безумовно, для виникнення травми потрібна якась подія, що, власне, й травмує. Проте ця подія перетворюється на культурну травму тільки за умови, що її певним чином інтерпретують, що про неї розповіли (narrated) та її репрезентували. Культурна травма відтак більше пов'язана з тими значеннями, які приписують події, ніж з самою подією як історичним фактом.

Природно, що головну роль у процесі «нав'язування події смислу» відіграють інтелектуали, котрі діють у межах постановки питання про те, що саме відбулося, хто відповідальний, хто жертва та що слід робити далі [див.: 13]. Саме інтелектуали інтерпретують подію, приписуючи їй те чи інше значення.

Метою нашої статті є аналіз запропонованої групою «Зміна віх» моделі інтерпретації та подолання травматичного досвіду, пов'язаного з революційним зломом 1917 року та тим, що відбувалося у Росії у наступні роки.

I

Упродовж 1917 року вибухова енергія, що накопичувалася після болючої поразки у війні з Японією та збройних заворушень 1905 року, під час ганебних подій навколо царської родини та лиха світової війни, нарешті, знайшла вихід. Змагання консервативної та революційної утопій вирішилося на користь останньої. «Молода, динамічна, гнучка утопія лівого екстремізму, не зв'язана забобонами та реакційною політичною базою, обіцяла Росії те, чого не могла обіцяти стара, знесилена, нездатна відірватися від імперської мрії утопія правого екстремізму», – пише Олександр Янов [12, с. 154].

Проте, травмованими виявилися як «колишні», які втратили не тільки майно, але й виявилися позбавленими звичних світоглядних орієнтирів, так й ті, хто щиро працював на революцію чи принаймні чекав на неї, виходячи з найкращих етичних міркувань.

На думку Петра Штомпки, травма не є наслідком соціальних змін самих по собі, «тільки деякі типи змін призводять до травм, й, отже, лише деякі суспільства у деякі періоди своєї історії було травмовано» [16]. Однак, досвід свідчить, що деякі травми залишаються якщо й не назавжди, то на дужий тривалий час. Революція та громадянська війна безумовно є тим типом соціальних змін, що ведуть до травми, дія якої триває у російському суспільстві й досі. А наближення до сторіччя подій 1917 року не вгамовує, а навпаки, розпалює, пристрасті.

Революційний вибух та громадянська війна дали вихід усьому найбрутальнішому, що приховувалося за фасадом начебто міцної держави. У результаті «революційного насильства» не тільки гинули люди, але й були зруйновані каркаси, що утримували суспільство від розпаду: мораль, право, ідеали, цінності тощо. Промовисто свідчить про

вагу людського життя рядок евфемізмів, що означали розстріл: «*шлепнуть*», «*поставить к стенке*», «*пустить в распыл*», «*отправит в штаб к Духонину*», «*вывести в расход*», «*списать*», «*кокнут*»...

Ленін уже у 1921 році зрозумів, що «визволений народ» перш за все потребуватиме нового каркасу («*скреп*» як кажуть у сучасній Росії), без якого почуватиметься розчарованим та розгубленим. Світова революція не вдалася, тож нові поняття, народжені революційною кон'юнктурою, з часом поступилися місцем старим міфам, які забезпечували відносну стабільність Московщини-Росії протягом століть. Ключові міфологеми російської історії, хоч й зазнали деяких змін, в цілому, збереглися. Адже, як справедливо зазначає Михайло Веліжев, «історичні метасюжети часто не піддаються маніпуляції, а, навпаки, самі задають параметри для ідеологічних побудов радянської епохи» [17, с. 822]. Текст історії, створений до 1917 року, внутрішньо невразливий для альтернативних підходів, виявився цілком доречним у більшовицькій Росії. Його здатність ігнорувати будь які інші – альтернативні – тексти як помилкові від початку сприяла перетворенню російського історичного нарративу на засіб обслуговування більшовицької ідеології.

«Під тиском російського національного середовища, яке домінувало у країні, більшовики, більшовицька партія крок за кроком почали зустрічний рух у бік пристосування до нових обставин, у бік вироблення такої політичної платформи, у бік таких ідеологічних змін, які, не підриваючи її положення як правлячої партії, змогли б мобілізувати найбільшу підтримку російського населення новій системі», – слушно зазначав Михайло Агурський [1, с. 139].

II

У липні 1921 року у Празі вийшла друком збірка «Зміна віх», головними авторами якої стали Микола Устрялов (1890-1937), Юрій Ключников (1886-1938) та Юрій Потехін (1888-1937). До них приєдналися відомий адвокат та публіцист, колишній заступник голови Союзу 17 жовтня («партії октябристів») Олександр Бобрищев-Пушкін (1875-1937), обер-прокурор Св. Синоду у 1909-1911 роках Сергій Лук'янов (1888-1938) та фізіолог Сергій Чахотін (1883-1973).

Майже однакові дати смерті красномовно свідчать про те, що усі вони (за винятком Чахотіна) були розстріляні більшовиками. Та й Чахотін дожив до 1970-х лише тому, що повернувся до СРСР тільки після смерті Й. Сталіна.

Домінік ЛаКапра писав про дві стратегії подолання травми: «відіграш» (acting out) та «опрацювання» (working through) [див.: 14]. Якщо «опрацювання» спрямоване на засвоєння травми через її переосмислення, розрив стереотипів та створення нової реальності, що унеможливорює повторення травми, то ключовим моментом «відіграшу» є репрезентація травми через зникання до її реальності, що дозволяє примиритися з ситуацією та симулювати стан «норми», тобто, симулювати стан збереження цілісності культури.

Учасники «Зміни віх» обрали стратегію acting out для подолання травми. Використовуючи неп як привід для тези про «олюднення більшовизму», вони готові прийняти більшовизм, приписавши йому роль рятівника, нехай навіть вельми

своєрідного, споконвічної російської традиції. «Чи-то Червоний прапор спотворює собою Зимовий палац – чи навпаки, Зимовий палац прикрашає собою Червоний прапор? Чи-то “Інтернаціонал” нечестивими звуками паплюжить Спаську браму, чи Спаська брама кремлівським віянням вкладає новий смисл в “Інтернаціонал?”», – такими питаннями, які вже передбачають певну відповідь, задається М. Устрялов [10, с. 77]. Він вважає, що під приводом вирішення національної справи російські націоналісти та більшовики мають об’єднати свої зусилля.

У цьому контексті «зміновіхівці» приймають революцію, надаючи їй метафізичного значення події, що докорінно змінила ставлення інтелігенції до влади, події, через яку інтелігенція набуває містики держави, а держава у єднанні з інтелігенцією стає нарешті «шляхом Божим на землі» [5, с. 75]. «Революція» відтак є подією есхатологічною, виходом за межі історії, світовою катастрофою. Але, на відміну від тих «колишніх», котрі не збиралися миритися з більшовиками, на думку «зміни віх», ця катастрофа не знищила Росію, а вивела її на рубіж вселенського покликання: спасіння світу.

У «зміновіхівському» наративі така місія до снаги тільки могутній та великій державі. «Стара культура чудова, але це мавзолей: романський, пишний, сумний мавзолей на великому заході, а біля підніжжя – вуличний натовп, який не пам’ятає спорідненості, з пам’яттю, яку відбито під час війни; із совістю, яку вилущено», – підсилюючи відому тезу Достоевського, писав Олексій Толстой [9, с. 40]. Спасіння світу, відтак, може прийти тільки з Росії, яка «смертю смерть перемогла». Його роман «Аеліта» (1923) є вельми прозорим натяком на загибель Заходу (Марса) у випадку, якщо він відкине допомогу Росії (Землі). Росія може та повинна стати тим Месією, що врятує світ. Оскільки месіанська ідея потребує сильної державної влади у Росії, а більшовики – сильна влада, то с більшовиками слід співпрацювати.

Надії, що поклалися на більшовиків «зміновіхівцями», можна оцінювати подвійно. Мабуть, не слід беззастережно пов’язувати революцію з ідеєю російського месіанізму. Але більшовики, які відчули смак державної влади, загрузли у державній механіці, розірвавши зв’язки з минулим, оголосивши нову добу, встановивши «новий стиль» та змінивши абетку, втім, не могли не використати досвід імперії. Виявилось, що протестуючи проти «старого» порядку, отримавши владу, більшість з них захотіли користуватися усіма вигодами свого панівного становища, цілком у стилі «колишніх». Упродовж 1920-х років ідейні руйнівники-революціонери були відкинуті на периферію. Яскравим прикладом такої особи, що не вписалася у нові-старі порядки, виявилася Ольга Зотова з повісті «Гадюка» (1928) згадуваного О. Толстого, а справжнім Дон Кіхотом (у його первинному значенні посміховиська) революції – Степан Копьонкін з роману Андрія Платонова «Чевенгур» (1928).

«Зміновіхівці» точно вловили тенденцію більшовицької верхівки інтерпретувати культурну травму у категоріях справи, за яку бралися свого часу націоналісти різного штибу («слов’янофіли», «панслависти», «неослов’янофіли» тощо). Вони вітали збирання окраїн імперії, хоча б й під червоним прапором. Як зауважив Устрялов, «радянська влада буде прагнути всіма засобами до возз’єднання окраїн з центром – в ім’я ідеї світової революції. Російські патріоти будуть боротися за те ж саме – в ім’я великої та

неподільної Росії. За всієї нескінченної різниці ідеології, практичний шлях – один» [10, с. 77]. На цьому ґрунті готовий примиритися з більшовиками навіть Василь Шульгін, колишній заступник голови Всеросійського національного союзу. Він першим вказує на Інтернаціонал як на знаряддя російської національної політики, знаряддя розширення території для влади, що володарює у Москві: «фактично Інтернаціонал виявився знаряддям ... розширення території ... для влади, що сидить в Москві. ... До кордонів ... до кордонів, де починається дійсний опір інших державних організмів, достатньою мірою міцних. Це й будуть природні межі майбутньої ... Російської держави. – Ну, звичайно ... Соціалізм змиється, але кордони залишаться ... Чи будуть кордони 1914 року або дещо інші, – це інше питання. У будь-якому разі, не можна не бачити, що російська мова на славу Інтернаціоналу знову обіймає шосту частину суші» [11, с. 271]. «Минає пора, – наче продовжує думку Шульгіна Ю. Потехін, – коли Росія служила цілям III Інтернаціоналу; III Інтернаціонал починає бути сильною зброєю у досягненні національних ідей Росії» [7, с. 109].

III

Більшовики певний час активно інвестували у «Зміну віх». З жовтня 1921-го по березень 1922 року у Парижі на більшовицькі гроші вийшло два десятки чисел журналу «Зміна віх». Пізніше група перебралася до Берліна, де з 26 березня 1922-го по 15 червня 1924 року виходила газета «Накануне». Газета не просто безумовно приймала радянську владу, але й закликала емігрантів до повернення до Росії. Навіть гірше. Політбюро РКП(б) й особисто Й. Сталін визначали не тільки редакційну політику, але й персональний склад редакції.

Очевидно, це не було секретом ані для емігрантської, ані для радянської громадськості. Як писав у незакінчених нотатках «Тайному другу» М. Булгаков, «“Сочельник” (так він обіграв назву газети – *I.H.*) користувався одностайним повальним презирством всіх на світі: його зневажали за кордоном монархісти, московські безпартійні й, головне, комуністи. Словом, це була ще в світі нечувана газета» [4, с. 557-558]. Проте це не завадило російським літераторам, зокрема, Г. Ахматовій, М. Булгакову, Вс. Іванову, О. Мандельштаму, К. Федіну співпрацювати з самою газетою та літературним додатком до неї, редактором якого був О. Толстой.

Усі вони тією чи іншою мірою захопилися ідеями «зміни віх», оскільки вкрай потребували стратегії долання революційної травми. Й вони не були одинаками. Творча інтелігенція, спеціалісти та військові, змушені служити у більшовиків, вже від самого початку революції потребували ідеології, що виправдовувала б це служіння. Як зізнався М. Булгаков, «я не загинув, незважаючи на те, що удари сипалися на мене градом й при цьому з двох боків. (...) Я обріс мандатами, як собака шерстю, й навчився харчуватися дрібнокаратною різнобарвною кашею. Тіло моє стало худим та жиливим, серце залізним, очі зіркими. Я – загартований» [3, с. 279]. Ті, хто навчилися харчуватися «дрібнокаратною різнобарвною кашею», почали «відіграш» травми, або, за висловом М. Булгакова, «восстанавлюють норму».

Їхнє коло згуртувалося навколо «зміновіхівського» приватного часопису «Россия» («Новая Россия»), що з березня 1922-го по березень 1926 року видавав Ісай Лежньов,

котрий був довіреною особою Сталіна. Тут друкувалися В. Лідін, О. Мандельштам, М. Шагінян, М. Пришвін, М. Булгаков, Б. Пільняк, О. Форш, «серапіонові брати» К. Федін та М. Тихонов. Майже всі вони були «попутниками», що намагалися дійти злагоди з самими собою через самонавіювання, у якому головну роль відіграло передчуття неминучості загибелі Заходу. Їм було недостатньо бачити у повсякденні непу лише можливість вижити, вони хотіли бачити у ньому ознаки «воскресіння» Росії.

Їхні твори мали різну художню цінність та різне ідеологічне забарвлення. Якщо К. Федін у доволі прямолинійній п'єсі *«Бакунин в Дрездене»* (1922) виступає «панславістом», виписуючи образ Бакуніна як такого, хто намагається просвітити темних німців щодо слов'янської місії, то О. Мандельштам включає до збірки *«Tristia»* (1922) вірша *«На розвальнях, уложених соломой...»*, у якому через складну співвіднесеність доль героя вірша та Авакума провадить думку про трагічність падіння «третього Риму» як останнього оплоту благочестя [див.: 8]. Борис Пільняк у романі *«Голой год»* (1922) різко виступає проти Заходу, проти його цивілізації. «Якщо спалахнула в чотирнадцятому році там, у Європі, народжена біржами, трестами, колоніальною політикою тощо, якщо могла народитися в Європі така війна, то чи не осиковий кілок всій європейській казанковій культурі?, – роздумує один з персонажів роману Гліб Ординін. – Все мертво, суцільна механіка, техніка, комфортабельність. Шлях європейської культури йшов до війни, міг створити цю війну чотирнадцятий рік. Механічна культура забула про культуру духу, духовну. Й останнє європейське мистецтво: у живописі – або плакат, або істерика протесту, у літературі – або біржа з детективами, або пригоди у дикунів. Європейська культура – шлях у глухий кут. Російська державність два останні століття, від Петра, хотіла прийняти цю культуру. Росія нудилися у задусі, суцільно гоголівська. Й революція протиставила Росію Європі. Й ще. Зараз же після перших днів революції Росія побутом, вдачею, містами – пішла до сімнадцятого століття» [6]. Булгаков талановито та неухильно творить міфологію «білої ідеї», що переростає згодом у міфологію «великої Росії» (п'єси *«Дни Турбиных»*, 1926 та *«Без»*, 1928). Принагідно зазначимо, що саме *«Дни Турбиных»* врятували Булгакова від надзвичайно ймовірного арешту після того, як завдання «зміновіхівців», на думку більшовицького керівництва та ОГПУ, було виконано.

А це сталося досить швидко. Уже в середині 1920-х років ситуація почала змінюватися. Потреба у послугах «зміновіхівців» та «попутників» зникла паралельно зі зміцненням більшовицького режиму. Через поступове, проте неухильне, зречення інтернаціоналізму ліквідувався «єврейський дух» революції й це узгоджувалося із загальним зростанням антисемітизму у СРСР та й по всій Європі. Через проголошення «соціалізму в одній окремій країні» запроваджувався новітній «соціалістичний» месіанізм, той самий, у якому «зміновіхівці» вбачали «третій Рим». Проте самим «зміновіхівцям» місця залишалося усе менше.

Звісно, стара конструкція С. Уварова «Православ'я. Самодержавство. Народність» старанно приховувалася. Перше виступало у вигляді «марксизму-ленінізму-сталінізму», друге – «диктатури пролетаріату», третє – «союзу робітничого класу з трудовим селянством та народною інтелігенцією». Камуфлювання було таким старанним, що

простіше було б помітити збіги з фашистською ідеологією: «вождь» – «партия» – «народ».

Такий камуфляж не заважає помітити, що уже за ранньої сталінської доби більшовизм остаточно перетворюється на націонал-більшовизм, що забезпечує стабільність системи через поєднання старих національних настанов з новітнім європейським тоталітаризмом, теорію якого, безперечно, збагачує. Можна сказати, що комуністичний експеримент в Росії провалився уже у другій половині 1920-х років, коли відбувся розворот від інтернаціонального комунізму у бік націонал-більшовизму (фашизму).

IV

Учасники групи «Зміна віх» та прихильники їхньої ідеології з кола російських письменників свідомо чи несвідомо, але обрали стратегію «відіграшу» травми, а не її «опрацювання». Оскільки революційна травма так й залишилася нездоланою, немає нічого дивного у тому, що й наступні травми (масові репресії, Друга світова війна, кінець «відлиги», «перебудова» й крах СРСР) так само залишилися «неопрацьованими», а лише «відіграними». Наслідком цього є практика замовчування трагічних сторінок російської історії з метою симулювання культурної ідентичності через механізм ностальгії за «прекрасним радянським минулим». Ностальгія, що в Росії базується на міфічному колективному просторі, вабить тим «прекрасним далеко», повернення до якого нібито обіцяє людям набуття спокою. Наслідком цієї ностальгії є мистецтво забування, що унеможливорює не тільки подолання травматичного досвіду, але й засвоєння будь-яких уроків трагічного минулого.

Література:

1. Агурский М. Идеология национал-большевизма / М. Агурский – Париж : YMCA-press, 1980. – [6], III, 321, [2] с.
2. Айерман Р. Социальная теория и травма / Рон Айерман // Социологическое обозрение. – 2013. – Т. 12, № 1. – С. 121-138.
3. Булгаков М. А. Сорок сороков / Михаил Булгаков // Собр. соч. в 5 т. Т.2. – М. : Художественная литература, 1989. – С. 278-285.
4. Булгаков М. А. Тайному другу / Михаил Булгаков // Собр. соч. в 5 т. Т.4. – М. : Художественная литература, 1990. – С. 545-572.
5. Ключников Ю. В. Смена вех / Ю. Ключников // Литературное обозрение. – 1991. – № 7. – С. 63-75.
6. Пильняк Б. А. Голый год [Электронный ресурс] / Б. Пильняк – режим доступа: http://www.imwerden.info/belousenko/books/Pilnyak/pilnyak_golyj_god.htm
7. Потехин Ю. Н. Физика и метафизика русской революции / Ю. Потехин // Литературное обозрение. – 1991. – № 7. – С. 107-111.
8. Ранчин А. М. Византия и «Третий Рим» в поэзии Осипа Мандельштама. К интерпретации стихотворений «Айя-София» и «На розвальнях, уложенных соломой...» [Электронный ресурс] / Андрей Ранчин – режим доступа: <http://www.portal-slovo.ru/philology/47986.php>
9. Толстой А. Н. Собр. соч. в 10 тт. Т. 10 / Алексей Толстой – М. : ГИХЛ, 1961. – 711 с.
10. Устрялов Н. В. Patriotica / Н. Устрялов // Литературное обозрение. – 1991. – № 7. – С. 76-81.
11. Шульгин В. В. 1920. Очерки / В. Шульгин – М. : ГИЗ, 1922. – 285 с.
12. Янов А. Л. Русская идея и 2000 год / А. Янов // Нева. – 1990. – № 9. – С. 143-164.

13. *Alexander J.* Toward a theory of cultural trauma / Jeffrey Charles Alexander // Alexander J. C., Eyerman R., Giesen B., Smelser N. J., Sztompka P. Cultural trauma and collective identity – Berkeley: University of California Press, 2004. – P. 1-30.
14. *Goldberg A.* An Interview with Professor Dominick LaCapra. June 9, 1998 [Електронний ресурс] // Shoah Resource Center – режим доступу: yad-vashem.org.il/odot_pdf/Microsoft%20Word%20-%203648.pdf
15. *Smelser N. J.* Psychological trauma and cultural trauma / Neil J. Smelser // Alexander J. C., Eyerman R., Giesen B., Smelser N. J., Sztompka P. Cultural trauma and collective identity – Berkeley: University of California Press, 2004. – P. 31-59.
16. *Sztompka P.* The Ambivalence of Social Change. Triumph or Trauma? [Електронний ресурс] / Piotr Sztompka – режим доступу: http://miszlivetzferenc.com/wp-content/uploads/2012/01/Sztompka_The-ambivalence-of-social-change.pdf
17. *Veližev M.* Kevin M.F. Platt, Terror and Greatness / M. Veližev // Cahiers du monde russe – 2011. – 52/4. – P. 819-825.

УДК 81:1(470+571)''18/19''

Свищо В.Ю.

ДВНЗ Ужгородський національний університет

ПРОБЛЕМА ХУДОЖНЬОЇ ТВОРЧОСТІ У СПАДЩИНІ Д. ОВСЯНИКО-КУЛИКОВСЬКОГО

Стаття присвячена дослідженню місця науки і мистецтва. Це стало теоретичною передумовою подальших наукових розвідок у сфері психології творчості Д. Овсянико-Куликовського. Головна увага в статті приділяється узагальненню усіх попередніх наукових зацікавлень мислителя, що виявляється у спробі синтезу філософії, соціології, психології та природничих наук. Д. Овсянико-Куликовський доводить тісний зв'язок науки і мистецтва, який виявляється у прагненні до істини. Мислитель розвиває ідею єдності науки та мистецтва та уточнює понятійний апарат наукового дослідження художньої творчості. Д. Овсянико-Куликовський розробляє власну класифікацію досліджуваного явища. В межах своєї класифікації виділяє спостережувану та експериментальну творчість. Такий підхід був обумовлений, з одного боку, властивим йому психологізмом, а з іншого – необхідністю показати місце та значення художньої творчості в загальній еволюції людської психіки та людини загалом.

Ключові слова: *філософія мови, лінгвістика, наука, мистецтво, художня творчість, спостереження, експеримент, емоції, метод, психологія.*

Свищо В. *Проблема художественного творчества в наследии Д. Овсянико-Куликовского* Статья посвящена исследованию места науки и искусства. Это стало теоретической предпосылкой дальнейших научных исследований в области психологии творчества Д. Овсянико-Куликовского. Главное внимание в статье уделяется обобщению всех предыдущих научных интересов мыслителя, которое проявляется в попытке синтеза